

International Journal of Languages' Education and Teaching

ISSN: 2198 - 4999, GERMANY

December 2015, Volume 3, Issue 3, p. 394-410

THE EMERGING OF WESTERN CIVILIZATION IN THE LAST PERIOD OF THE OTTOMAN EMPIRE IN ISTANBUL AND THE CLASH OF CIVILIZATIONS IN NOVELS OF AUTHORESS OF REPUBLICAN PERIOD

OSMANLI'NIN SON DÖNEMİNDE İSTANBUL'DA YÜKSELEN BATI MEDENİYETİ VE CUMHURİYET DÖNEMİ KADIN YAZARLARIN ROMANLARINDA MEDENİYETLER ÇATIŞMASI ¹

Tuba YILMAZ ²

ABSTRACT

After the beginning of Ottoman Empire to loose territory, the administration and intellectuals started to find new ways to save the Ottoman. In the 19th century the main idea was that the Western modernization and using of Western sources could be only way of the new awaking of the Ottoman. Most of the intellectuals defend that only technical reforms and renovations were not enough for Ottoman. In this context a discussion started: Changes on woman's life. This new idea believed that with the social change of women the Ottoman state will proper. After this opinion of modernization, a new period of change started in private and social life of women. The changes in social life caused of a new discussion on the definition of "civilization". These changes mainly happened quickly in neighborhood of Istanbul Sisli. In this term, the people who were living in this area only focused on nightlife and entertainment. After the start of National independence period we can see insensitivity of this people for Liberty war. All of these developments were awaked the Turkish intellectuals. The authoress aimed to show the wrong modernization and westernization. They focus on wrong modernized and westernized women types and critics in their novels. This work will explain the meanig of "civilisation, westernisation and modernization". Additionally the misinterpretation of "modernization" in final period of Ottoman and beginning period of Turkish Republic will be examined. Finally the conflicts between authoress who aims to explain "Modern Republic ideology, Ideal Westernisation" to the women and Oriental Civilisation's defender will be explained.

Key Words: Ottoman Empire, Civilisation, Westernisation, Republic, Women Novels.

¹ Bu makale, 17-19 Ocak 2014 tarihleri arasında Medeniyet Üniversitesi'nde düzenlenen Uluslararası Medeniyet Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur. Makalenin argümanları 2012'de kabul edilmiş bir yüksek lisans tezine dayanmaktadır. Bkz. Tuba Yılmaz, 1923-1940 Arası Kadın Romanlarında Kadın ve Cumhuriyet, Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2012.

² Doktora öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Edebiyatı ABD, tuba.yilmazz@hotmail.com

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin toprak kaybetmeye başlaması ile birlikte devlet yönetimi ve dönemin aydınları, devleti içinde bulunduğu durumdan kurtarmak adına çeşitli arayışlara yönelirler. Çeşitli ıslahatlar yapılarak Batı ile özellikle teknik alanda yakınlaşma sağlanmaya çalışılır. Dönemin aydınları, sadece teknik alanda yapılan yenileşme hareketinin yetersiz olduğunu savunurlar. Bu bağlamda, ictimâî hayatta, özellikle kadın sahasında birtakım değişimlerin gerçekleşmesi ile devletin selamete erişeceği tartışılmaya başlanır. Böylece, özelde kadın dünyasında olmak üzere toplumsal alanda yenileşme serüveni başlar. Sosyal alanda temelleri atılmaya başlanan değişim süreci ve bu çerçevede yapılan tartışmalar 'medeniyet' kavramının yeniden yorumlanmasına ve tartışmaların bu kavram etrafında gerçekleşmesine neden olur. Zaman içerisinde Batılılaşma hareketinin devletin arzuladığı ideal şekliinden çıkıp bireysel yorumlarla farklı bir boyut kazanmaya başlaması dikkat çeker. Bu durum en çok İstanbul'un Şişli semtinde kendini gösterir. Şişli'de yapılan yeni binalar, ortak dünya görüşüne sahip kişilerin çeşitli eğlenceler vesilesiyle bir araya gelmelerine kapı aralar. Eğlence hayatının içinde, yaşadıkları çevre dışındaki tüm olaylara kayıtsız kalan bu insanların, zamanla memleketinde yaşanan Milli Mücadele sürecine karşı duyarsızlaştıkları görülür. Tüm bu gelişmeler dönemin aydınlarını harekete geçirir. Batılılaşmayı yanlış yorumlayan kadına, doğru yolu göstermeyi hedefleyen kadın yazarlar, eserlerinde bu kadın tiplerini sert bir dille eleştirirler. Osmanlı'da medeniyet kelimesinin mahiyetinin ele alındığı bu çalışmada, Batı'daki medeniyet algısının Osmanlı'da 'Batılılaşma'/'modernleşme' fikrine nasıl dönüştüğü incelenmektedir. Ayrıca Cumhuriyet ideolojisini kadına anlatma misyonunu üstlenen dönemin kadın yazarlarının ideal Batılılaşma karşısında Doğu medeniyetini savunanlar ile yaşadıkları çatışmalar söz konusu edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Medeniyet, Batılılaşma, Cumhuriyet, Kadın Romanları.

1.Giriş

Osmanlı Devleti'nin Batı dünyası karşısında nasıl bir duruş sergilediğini kaleme alınan seyahatnâmeler ve sefaretnâmeler vasıtasıyla değerlendirmek mümkündür. Yükselme döneminde (1453-1579) devrin önemli isimlerinden Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme'si* (17.yy) devletin Batı'ya yönelik tavrını gözler önüne seren örneklerden birisidir. Evliya Çelebi, yaptığı gözlemler neticesinde medeniyetlere nüfuz eder derecede tahlillere girmez, ancak değerlendirmelerinde Batı'dan küçümseyerek bahsetmesi dikkat çeker. Ona göre Batı diyâr-ı küfürdür ve bu nedenle Batı ile Osmanlı'yı mukayese etmek mümkün değildir. Batı'ya aşağılayıcı bir nazar ile bakan Evliya Çelebi'nin eserinde, bu coğrafya karşısında dik duran Osmanlı Devleti'nin özgüven ve gururu göze çarpar.

1721 yılında gelindiğinde ise Yirmisekiz Çelebi Mehmet Fransa'ya elçi olarak gönderilir. Kendisi "Paris'i, Evliya Çelebi'nin Viyana'yı seyrettiği gibi Kanunî asrının şanlı hatıraları arasından ve bir serhad mücahidinin mağrur gözü ile görmez." (Tanpınar,2006:54) Burada kaleme aldığı *Paris Sefaretnâmesi*'nde Batı'nın gelişmekte olduğunu, bazı yönleriyle Osmanlı'dan farklı ve üstün özellikler gösterdiğini yazar. Evliya Çelebi'nin Batı'ya bakışıyla Yirmisekiz Çelebi Mehmet'in bakışı tamamen farklıdır. Yirmisekiz Çelebi Mehmet Batı'yı dikkatle inceler ve oradaki gelişmeleri bir devlet memuru ciddiyeti ve tecrübesi ile ele alır. İlerleyen yıllarda yine Avrupa'ya gönderilen isimlerden Sâdık Rıfat Paşa da yazdığı *Müntahabât-ı Âsâr* (1858) isimli eserinde "Avrupa Ahvâline Dâir Risâle" alt başlığında Batı

medeniyetinin sistemini sorgulayarak Osmanlı'nın eksikliklerini dile getirir ve Yirmisekiz Çelebi Mehmet'in tespitlerini teyit eder. Sâdik Rifat Paşa eserinde Batı'yı merak eder, 'neden', 'niçin' sorularını yönelterek Batı'daki ilerleyişin sebebini bulmaya çalışır. Neticede, Batı medeniyetinde "bütün hususilikleri, kuvvet ve mantığı, 'insan'ın etrafında toplanan bir sistemi görür." (Tanpınar,2006:119) Sâdik Rifat Paşa, Doğu toplumlarında öne çıkan devlet ve cemaat kavramlarının aksine Batı'da, ferdin öne çıktığını belirterek cemiyet hayatının ağırlık merkezinin "insan"a kaydırılması ile oluşan hümanizmin önemli esaslarından biri olan "bireycilik" üzerinde durur. Osmanlı'nın geri kalışını ise insanın ikinci plana itilmesine bağlar.

Avrupa'dan gönderilen risaleler sonrasında Osmanlı'da daha ziyade askeri alanda olmakla beraber sosyal ve kültürel alanda da yenileşme hareketleri hız kazanır. Kültürel anlamda başlatılan değişim sürecine Mustafa Reşit Paşa'nın katkısı büyüktür. Avrupa'daki gelişmelerden bahseden *Avrupa Risâlesi*'nde, gördüklerini Osmanlı'nın diğer sefirlerinden farklı anlatmaz. Mustafa Reşit Paşa'yı önemli kılan 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı'nın hazırlanmasında gösterdiği çabanın yanı sıra, ileride uzun soluklu tartışmalara sebep olacak "medeniyet" kavramını öne çıkarması olur. 'Bu kelimenin Fransızca karşılığı olan civilisation/sivilisation'u, bilindiği kadar, bize ilk tanıtan da Mustafa Reşit Paşa olmuştur. Tarihimizde Batılılaşmanın kapılarını resmen açan bu devlet adamı, Tanzimat'tan birkaç yıl evvel, Avrupa'dan gönderdiği resmî bir yazısında "sivilizasyon usûlüne, yani insanların terbiyesine ve düzenin yerine getirilmesine..."der. Böylece henüz Osmanlıcada bir karşılığını aramayan Reşit Paşa, medeniyet kavramını bize ilk ve yalın bir tarifile vermiş oluyordu. Buna göre medeniyet insanların eğitilmesi ve sosyal bir düzenin kurulmasıydı.' (Okay,2013:11) Reşit Paşa'nın bu kavramı siyasî ve sosyal arenada kullanmasıyla 'medeniyet/ medenileşme' Tanzimat dönemi ideolojik çerçevesini oluşturan bir hüviyet kazanır. Medeniyet kelimesinin kullanımının giderek yaygınlaşması ve kavramın Batı ile birlikte anılması neticesinde 'Batı medeniyeti' ifadesi zihinlerde kavramsal bir bütünü temsil etmeye başlar.

Batı düşüncesinde medeniyet kavramının şekillenmesinde 'Aydınlanma'nın etkileri gözden kaçırılmamalıdır. İbrahim Kalın'a göre; 'Aydınlanma sonrası Batı düşüncesinde medeniyet kelimesine farklı anlamlar yüklenmiş ve özellikle barbarlığın ve ilkeliliğin karşıtı olarak kullanılmıştır. Medeniliği ve medeniyeti Avrupa'nın akıl ve tarihiyle özdeşleştiren Aydınlanma düşünürleri, Batı - dışı toplumları medeniyetten yoksun ve yarı - medeni topluluklar olarak gördüler.' (Kalın, 2010/2:5) Bu tutum zaman içerisinde Batı medeniyetini dünyanın merkezine taşıdığı gibi bu medeniyet karşısında bir savunma, yer yer bir avuntu aracı olarak "İslâm medeniyeti" kavramının inşa edilmesine de yol açar. İslâm medeniyeti, ilk olarak ilerleme halindeki Batı'ya karşı geçmişte edinilen kazanımları ön plana çıkararak kendini savunma yolunu seçer. Bu kadim medeniyetin Batı medeniyetinin gölgesi altında tekrar eski ihtişamına kavuşma çabaları hüsrarla sonuçlanır. İslâm medeniyetinin sahip olduğu değerler ile modernleşme hareketinin kriterleri ters düşer ve modernleşme hareketinin İslâm medeniyeti mefhumunu reddetmeye başlamasıyla birlikte bu defa medenileşmek, bir kesim için, geçmişe yönelik inkâr politikası/ geçmişten kurtulma hâlini alır. Siyasî muvaffakiyetsizlikler karşısında yüzlerin Batı'ya büyük umutlar bekleyerek dönmesi ve Batılılaşmanın önü alınmaz bir şekilde yayılması, dinin kendi değerleri ile değil, Batı karşısındaki duruşu ile değerlendirilmesine neden olur. İslâm dininin Batı karşısında

mütemadiyen sorgulanması, toplumda modernleşmeyi savunanlar ve modernleşmeye, bir kısmı tüm yönleriyle / bir kısmı kısmen, karşı çıkanlar olmak üzere iki kesimin oluşmasına yola açar.

Batılılaşma eğilimi başlangıçta devleti kurtarmak amacıyla, özellikle siyasî ve teknik alanlarda, yapılan yeniliklerde kendini gösterirken zamanla bu hareket özentilik ve taklit hâllerine dönüşür. Avrupâî olan her şeyi kabul etme eğilimi, 'bize Osmanlı ve Cumhuriyet modernleşme tarihinde ortaya çıkan yüzeysel Batıcılık hakkında da bir fikir vermektedir. En radikal Batıcı Türk aydınları arasında dahi rastladığımız Batı medeniyetini yüzeysel bir şekilde kavrama ve adapte etme eğilimi, medeniyet fikrinin bir dünya görüşüne dayalı olmasından kaynaklanmaktadır. Batılı dünya görüşü ve varlık tasavvuruna ne tam manasıyla nüfuz edebilen ne de onu bütünüyle kabul etmek isteyen Osmanlı aydınları, sanayi, teknoloji ve günlük yaşama ilişkin Avrupâî usulleri adapte etmek suretiyle modern medeniyete dâhil olacaklarına inanıyorlardı. Fakat medeniyetlerin arka planını oluşturan dünya görüşü, varlık tasavvuru, evren anlayışı ve insan kavramı, bu tür yüzeysel uyarlamalara imkân tanımamaktadır. Türk modernleşme tarihinin bir kırılmalar ve yarım sentezler tarihi olması, buradan kaynaklanmaktadır.' (Kalın,2010/2:16) Uzun yıllar Osmanlı'ya başkentlik yapan İstanbul'da, Osmanlı medeniyetinin hâkim olmasına karşılık, Batı dünyasının da yine bu kapıdan Osmanlı topraklarına girmesi iki medeniyetin aynı topraklarda hâkimiyet mücadelesine girmesine neden olur. Bu savaşın ortasında kalan Osmanlı aydınlarının büyük bir kısmının, ne Batı'ya ne de Doğu'ya ait olabildiği söylenebilir. Bu mücadelenin yansımalarını Osmanlı'nın son döneminden Cumhuriyet'in ilk yıllarına uzanan büyük değişim ve dönüşüm sürecinde edebî metinler üzerinden okumak mümkündür.

2.Milli Mücadele Yılları ve Şişli Hanımlar

Osmanlı toplumu mahalle hayatına önem veren bir yapıya sahipti. Bu nedenle kendine özgü mimarî hususiyetleri ön plandaydı. Evler fâniliği temsil eden tahtadan; cami, vakıf ve devlete ait çeşitli yapılar ise bâkîliğin sembolü olan taştan yapıldı. Batılılaşmanın İstanbul'a getirdiği en büyük ve etkisi en yüksek ölçüde hissedilir yeniliği mimarî alanda olmuştur.

İstanbul'u Batı medeniyetinin etkisine açık hale getiren ilk adım devlet tarafından atılmıştır. Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile Osmanlı topraklarında yaşayan yabancıların hakları güvence altına alındığı gibi, onlara özgür bir alan da verilmiş olur. Bu toprakların Batı medeniyeti ile tanışmasında, Avrupa'da açılan elçiliklerin ve Batı'ya gönderilen öğrencilerin yanı sıra, İstanbul'da hayatını idame eden ya da sonradan bu şehre yerleşen yabancı vatandaşların etkisi yadsınmaz. Batı'nın İstanbul'daki yansıması olarak da kabul edebileceğimiz Beyoğlu, Şişli, Pera ve Galata Tanzimat'tan sonra yabancıların yoğun ilgisini çeker. Beyoğlu ve çevresi savaş yıllarında işgal kuvvetlerinin de burada kalmaları ile tamamen Batı kültürünün hâkimiyeti altına girer. Şişli, Rus mültecilerin de İstanbul'a yerleşmesi ile birlikte, eğlence hayatı ile gündeme gelmeye başlar. Şişli'de başlayan değişim, İstanbul'un köşk ve

konaklarında yaşayan varlıklı aileleri cezbetmeye başlar. Bu aileler, ilk önce yaz aylarını Boğazda geçirerek Batı kültürü ile tanışma fırsatını yakalarlar. Zamanla gece eğlenceleri, balolar bu ailelerin vazgeçilmezleri olur. Bu ailelerin çocukları, gençleri Fransızca konuşur, piyano çalar, yabancı dergi ve gazeteleri takip eder ve yaptıkları alışverişlerle Beyoğlu dükkânlarının müdâvim müşterileri arasına girerler. Şişli ve Beyoğlu ile bu denli yakınlaşma, nihayetinde Osmanlı'nın otoritesi ve ihtişamını simgeleyen köşklerin terk edilmesine, Şişli'de yeni ikametgâhların aranmasına kapı aralar.

Şişli ve çevresinde toplanan varlıklı aileler, zaman içerisinde, değerlerinden ödün veren, toplumun sorunlarına karşı duyarsızlaşan üst/elit tabaka diye adlandırılan kesimi oluştururlar. Bu kişilerin, özellikle Milli Mücadele yıllarında Anadolu'da yaşanan sıkıntılara kayıtsız kalmaları ve Anadolu'ya karşı işgal kuvvetlerini desteklemeleri çeşitli tartışmaları başlatır. Anadolu kadınının yaptığı büyük fedakarlıklar karşısında İstanbul -Şişli- kadınlarının savaşlarda pasif tutum sergilemeleri bu dönemde ve sonrasında yayımlanan gazete ve dergilerde hararetle tartışılır. Şehirli ve taşralı kadın tartışmalarının yaşandığı dönemde, Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, İstanbullu kadınlar için; *"O efendilerin hanımları gibi paşa babalarımızdan kalan Büyükkada'daki köşklerimizde, Şişli'deki konaklarımızda kocalarımızla karşı karşıya oturup zevk etmedik. Ve şimdi de kocalarımızın bol bol, kolay kolay kazandıkları paralarla tuvaletler yaparak otomobillerde gezmiyoruz. Verdiğimiz kurbanlara gözyaşları döküyoruz..."* (Sarıhan,2006:52) ifadelerini kullanarak Şişlili kadınların tutumları karşısında birikmiş öfke dile getirilir.

Dönemin gazete ve dergilerinde yer bulan bu tartışma kısa sürede toplumun büyük bir kesiminin dikkatini çeker. Yaşanan Anadolu-İstanbul/Şişlili kadın tartışmalarına edebiyat dünyası da kayıtsız kalmaz. Romanlarda kaleme alınan Şişlili kadınlar, Batılılaşmayı yanlış yorumlayan, dejenere, Milli Mücadele karşısında duyarsız, hatta bazı romanlarda bu mücadeleye karşı çıkan tipler olarak yer alır. Bu yılları yansıtan en önemli kalemlerden olan Halide Edib Adivar'ın, *Ateşten Gömlek* (1923) romanı savaş yıllarında toplumun ikiye bölünmüşlüğüne ortaya koyması açısından önem arz eden bir yapıya sahiptir. Romanın başında alafranga bir tip olan Peyami, roman ilerledikçe annesi ile farklı düşüncelere sahip olur ve annesinin muhitinden uzaklaşmaya başar. Genç adamın annesi dönemin Şişlili kadınlar topluluğuna dâhildir. Peyami, annesi için şu ifadeleri kullanır: *"İstanbul'dakileri unutmuş gibiyim. Orada esmer, ince yüzlü, saçları gergin, bir türlü ihtiyar olmayan bir anam var. O da beni bu sergüzeşte atılırken reddetti"* (Adivar,([1923],2006a:2) Peyami'nin annesi, oğlunu Anadolu'ya göndermek istemez. Ancak kahraman, annesini dinlemez ve Anadolu'ya gider. Bunun üzerine annesi genç adamı reddeder.

Peyami'nin annesi de diğer Şişlili kadınlar gibi varlıklıdır. Peyami "yaşlı, alafranga, zeki bir Şişli hanımı" olan annesiyle birlikte oturur. Uzun harp yılları Peyami ve annesinin hayatında büyük değişikliklere sebep olmaz. Memlekette sefalet olmasına rağmen Peyami bu durumdan etkilenmediklerini söyler. Kahramanın annesi, İzmirli zengin bir ailenin kızıdır. İstanbul'da büyümüş olan bu kadına İzmir'deki çiftliklerinden mütemadiyen para gelir. Savaşın dokunmadığı tek kadın zümresine dâhil olan bu hanım için savaşın büyük bir ehemmiyeti de

yoktur. Peyami'nin annesi harbe girdikleri için sıkılır. Ona göre bu mücadele bitmeli savaş yaşanmadan İngilizlerin himâyesi kabul edilmelidir.

Bu yıllarda, bir tarafta milli mücadele için Ocaklarda toplanan, mitingler düzenleyen, dernekler kuran İstanbul'un çeşitli semtlerinde yaşayan kadınlar, diğer tarafta ise Şişli zengin ailelerin salonlarında toplanıp İngiliz gazetecilerini ağırlayan kadınlar bulunur. Şişli kadınlara en büyük destek ise şüphesiz yabancı devletlerden gelir. Peyami'nin annesi de salonunda gazetecileri ağırlayan zengin kadınlardandır, bu kadının tek korkusu ise bir gün evine uğrayan dostlarının gelmemeye başlaması, dolan salonunun boş kalmasıdır. Bu korkunun sebebi, İzmir kadını temsil eden Ayşe ile İngiliz gazeteci Mister Cook'un Peyami'nin annesinin salonunda tartışmaları olur. Peyami, annesinin Ayşe'ye olan öfkesini ve gelecek korkusunu; *"Serbest serbest konuşuyor, bir daha kan sergüzeştine milleti atacak hiçbir şeye taraftar olmadığını, ihtiyarladığında evi ve şahsı etrafında velvele istemediğini söylüyordu. Hele Şişli hayatında mevkiini kaybetmeye, salonunun bir merkez olmadığını görmeye hiç mütehammil değildi..."* (Adivar, ([1923],2006a:42) sözleriyle dile getirir.

Romanın bir diğer Şişli kadını ise Salime Hanım'dır. Tam bir İngiliz dostu olan bu kadın, mütemadiyen İngilizlere yalvaran bir üslûp ile konuşur. Salime Hanım'ın amacı; İngilizlerin İzmir'i işgali sırasında halka hiçbir zulüm ve işkence yapmadığını, halkın değil ittihatçıların direndiğini, esasında halkın kendilerini desteklediğini ve İngiliz himâyesini arzuladıklarını Ayşe'nin ağzından söyletmektir. Ancak Ayşe, İngilizlere karşı duyduğu tüm nefreti gazetecinin yüzüne haykırır. Gazeteci ile Ayşe tartışırken Salime Hanım ise hâlâ İngiliz dostluğunu ne kadar arzuladığını ifade eder. *"Salime Hanım, kıpkırmızı, en nazik Fransızcasıyla: Ah Mösyö, İngiltere'ye kendimizi muhakkak affettireceğiz, diye başlamıştı."* (Adivar, ([1923],2006a:37)

Halide Edib'in bu kadın karakterlere yaklaşımı ise son derece mesafelidir. Romanın sadece başında karşımıza çıkan Peyami'nin annesinin roman boyunca ismi bile yoktur. Halide Edib bu kadını, Ayşe'nin Peyami'ye yazdığı mektupta geçen ifade ile dönemin padişahına benzetir. Salime Hanım da romanda sadece üzerine düşen vazifeyi yerine getirir ve Ayşe ile İngiliz gazetecinin tartışmasına zemin hazırlar. Sonra ise her iki kahraman da romandan çekilir. Bu karakterlerin sonları hakkında bilgi olmaması yazarın onlara gösterdiği değer bir ifadesi olarak değerlendirilebilir. Nitekim yazar her iki kahramanın sonunu da önemsememektedir.

Halide Nusret Zorlutuna'nın *Sisli Geceler* (1925) romanında da Milli Mücadele'ye karşı gelen dejenere kadın tipine yer verildiği görülmektedir. Roman karakterlerinden olan Ömer Naim'in annesi böyle resmedilmektedir. Romanda bu kadının Şişli olduğu açıkça ifade edilmez. Ancak bu genç adamın Şişli ve Şişli çevresindeki insanlardan sıkılması, bunları Zehra ile mukayese etmesi onun Şişli olduğu kanaatini doğurmaktadır. Ömer Naim'in annesi, genç adamın Anadolu'ya gitmesine karşı çıkar. Bunun üzerine genç adam kaçarak Anadolu'ya gelir. Şişli kadın karakterlerini derinlemesine işlemese de yazarın bu tip kadınlara Ömer Naim'in annesi üzerinden göndermede bulunduğu görülür.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Şişli semtinde yaşayan aileler İstanbul'un gelir seviyesi yüksek, eğlence hayatına düşkün aileleridir. Buradaki insanlar zamanla, yaşadıkları semtin dışındaki hayattan habersiz, yalnızca kendi dünyalarına kapanarak hayatlarını sürdürmeye devam ederler. Bu durum, onların siyasî ve sosyal birtakım olayları kendi cihetlerinden değerlendirmelerine yol açar. Çevrelerinde olup bitenlere duyarsızlaşan bu insanlar, bir süre sonra menfaatleri doğrultusunda hareket etmeye başlarlar.

3.YanlıŞ Yorumlanan Batı Medeniyeti ve Şişlili Kadınlar

Osmanlı Devleti'nin son yıllarında kadın sahasında başlayan yenileşme hareketleri gazete ve dergilerin öncülüğünde yoğun biçimde devam eder. Ancak yeni medeniyetin getirdiklerini tatbik etmek sanıldığı kadar kolay olmaz. Batılı yaşam şeklinin Osmanlı kültürüne uymadığı ve uygulamada tezatların yaşandığı sıklıkla görülür. "Modernleşen hayat, ev ve süs eşyalarının asıl işlevlerinin dışında kullanılmaları, yaşamın kültürel dengesini bozmuş, eski ile yeni arasında bir karmaşanın yaşanmasına sebep olmuştur. Örneğin Avrupaî tarz bir ev düzeninde, evin girişinde bulunan vestiyer, Osmanlı konağının salonunda görülebiliyordu." (Özer: 34) Ev içinde yaşanan bu kargaşa sosyal alanda kendisini daha fazla hissettirir durumdaydı. Moda dergileri ve gazetelerin kadın köşeleri, özellikle kentli ve varlıklı kesimlerden kadınları değiştirmeye başlamıştı. Saç ve cilt bakımı, kozmetik kullanımı ve âdâb-ı muaşeret gibi konularda kadınlar bilgi sahibi yapılmaktaydı. Geleneksel Osmanlı yaşantısını benimseyen kadınlar, bu değişim karşısında zamanla ifrata/israfa yöneldiler. Tüketimin artması Osmanlı kültüründe var olan 'kanaat, şükür etmek' kavramları ile modanın sunduğu cazibeli dünyayı karşı karşıya getirdi.

Dönemin aydınları, kadının kendisine sunulan hakları doğru yorumlamaması, bu hakların sadece giyim ve süs olduğunu düşünmesi, fikrî yönden gelişime açık olmaması nedeniyle kadın sahasında başlatılan yenileşme hareketlerinden umduklarını bulamazlar. Sınırları belirlenemeyen modernleşme hareketinin ferdî yorumlamalarla önü alınmaz bir hâl alması kadını gülünç durumlara sokar. Bu durum romanlarda "dejenere kadın" ya da "yozlaşmış kadın" olarak adlandırılan yeni bir kadın tipinin doğmasına neden olur. Yazarların eleştiri amacıyla oluşturdukları bu yeni tipler, romanda çeşitli özellikleri ile öne çıkarlar. Yozlaşmış kadın, Batı'yı doğru anlayamayan, fikrî yönü zayıf, düşünmeyen, giyime ve süse meraklı olan kadındır. Bu tip, romanda ideal kadının yüceltilmesi dışında olumlu bir fonksiyona sahip değildir. Bu kadınların geneli Şişlili ya da buradaki hayata bağlanmaya çalışan kişilerdir. Yazarların gözünde "yozlaşmış kadın" Servet-i Fünûn döneminin (1896-1901) realiteden uzak, hayâlî temsil eden kahramanları ile eş değerdedir. Bu sebeple romanlarda tahayyül edilen tiplerin fiziksel özellikleri benzerlik gösterir. Halide Nusret Zorlutuna'nın *Sisli Geceler* (1925) romanında, Mine'nin fizikî özellikleri ve olaylar karşısındaki duygusal davranışları Servet-i Fünûn'un ortaya koyduğu tip ile uyum içerisindedir. Romanın başından itibaren Mine, gözlerinin mavi renkte oluşuyla öne çıkar. Asıl adı Mina olan genç kız, mine çiçeğine benzetilince bu isim ile anılmaya başlar. Mavi renk, realiteden uzak, hayâlî olanı simgeleyen bir renk olması açısından önemlidir. Mine'nin sadece gözleri değil, romanda giydiği kıyafetlerin de mütemadiyen mavi renkte olması dikkat çeker. Halide Edib'in *Kalp Ağrısı*

(1924) romanında Azize de Mine gibi hayâli temsil eden mavi renk ile anılır. Roman boyunca sık sık güzelliğinden söz edilen genç kızın bu güzelliği tasvir edilirken ağırlıklı olarak mavi renk söz konusu edilir.

“Azize mavi bir tuvalet, mavi şifon örtülerle altın saçları, mavi gözleri biraz boyası fazla kaçan küçük yüzüyle çok kibar olmasa bile nazarı dikkati calib derecede güzel görünüyordu...”
(Adıvar,([1924],1943:24)

Halide Edib, Azize için sembolik anlama sahip olan mavi rengi kullanarak onun hayalî yönünü öne çıkarır. Bu yaklaşım, hem genç kızın roman boyunca reel dünyadan uzak kalışını simgeler hem de yazarın gözünde Azize'nin konumunu belirler. Azize ve Mine aynı zamanda dönemin Batı medeniyetini özümseyemeyen, bu medeniyetin romantizmine kapılan tipleridir. Her iki isim de kendisini bir romanın başkahramanı olarak görür ve buna uygun hareket ederler. Mine ve Azize “taş bebek” ya da “süs bebek” olarak adlandırılan, sadece güzellikleri ve bakımlı olmaları ile öne çıkan kadınları temsil ederler.

Halide Edib'in *Tatarcık* (1939) romanındaki Zehra da tıpkı Mine ve Azize gibi “taş bebek” özelliğine sahiptir. Genç kız romanda zaman zaman komik duruma düşer. Diğer romanlarda olduğu gibi bu romanda da bu tipi eleştiren ve küçük gören bir ideal kahraman vardır. *Tatarcık*, Zehra'ya acır, onun düştüğü çaresizliği tenkit eder.

Yazar eserde sürekli Lâle ile Zehra'nın mukayesesini yapar. Romanda Zehra'nın tek hedefi, Şişli'de bir eve sahip olmaktır. Lâle ise yaşadığı köyü modern bir hale getirmek için çalışır. Lâle medeniyeti ve doğru Batılılaşmayı temsil ederken Zehra ise Batılılaşmanın yanlış yüzünü temsil eder. Onun kurduğu hayâl, bireysel arzularını gerçekleştirmeye yöneliktir. Lâle ise toplumsal duyarlılıkla hareket eder ve şahsî menfaatlerini bir kenara bırakır. Bu iki kahramanın evlilikleri dünya görüşlerine paralel gerçekleşir. Zehra, Haşim ile evlenir. Evlilik öncesi Recep, Haşim'i uyarır: Zehra ile evlenecekse mutlaka çok parasının olması gerektiğini, Zehra'nın Avrupalarda yaşamak isteyeceğini, masrafının çok olacağını söyler. Haşim tüm bunları kabul eder. Çünkü siyasete atılacak olan Haşim'in, Zehra gibi gösterişli bir hanıma ihtiyacı vardır. Lâle ise kendisi gibi idealist olan Recep'le evlenir. Yazar Lâle'yi geleceğin ümit vaat eden nesli olarak görür. Zehra ise geçici hevesleri olan, geleceğin Şişlili hanımlarındandır.

Romanında yozlaşmış kadın tipini tenkit eden isimlerden birisi de Şükûfe Nihal'dir. Yazarın *Yalnız Dönüyorum* (1938) romanında karşımıza çıkan ilk dejenere kadın İsmet Hanım'dır. İsmet Hanım, kilolu, gereğinden fazla süslü, müsrif, erkeklere karşı teklifsiz, Avrupa'da eğitim gördüğünü iddia eden, giyinişi ve yanlış Fransızca telaffuzları ile komik durumlara düştüğünün farkında olmayacak kadar aşırı özgüven sahibi bir kadındır. Ahlâkî değerlerden yoksun, serbest bir kadın olması, kocası Namık Bey'i cesaretlendirir, böylece zaten karısını aldatan adam, bunu açık bir şekilde yapmaya başlar. Aslında yazar, bu çift aracılığı ile tüm

Şişlili ailelerin içler acısı durumunu ortaya koyar. Kendisini giyim ve süse kaptıran kadın, kocasının aldatmaları karşısında sessiz kalır.

Şükûfe Nihal, Şişli muhitini daha kuvvetli değerlendirebilmek için romanda dejenere tiplerin sayısını yan karakterlerle arttırır. Tıpkı İsmet Hanım gibi dejenere bir kadın olan Raife Hanım, Şişli'ye yeni taşınan, sonradan görme, paranın kıymetini bilmeyen bir kadındır. Onun da tek bildiği şey alışveriştir. Şükûfe Nihal, Batı medeniyetinin getirilerinin doğru algılanamamasını Raife Hanım gibilerin kafes ve peçe altından yeni çıkmalarına ve iyi bir kültüre sahip olmamalarına bağlar:

“Kafes altından yeni çıkan, Şişli'ye yeni düşen Calibe, Figara gibi terzilerin adını yeni duyan Raife'nin geceli gündüzlü mevzuu hep alışveriş; hep terzi, hep kumaş, hep dans ve balo idi...”
(Nihal,([1933],2008:294)

Yazara göre, kadının Batılılaşmayı yanlış tatbik etmesinin en temel sebebi geçmişte aranmalıdır. Osmanlı döneminde kadınlar kafes ardında kalmasaydı Batılılaşma doğru okunurdu. Bununla birlikte Şükûfe Nihal yozlaşan bu kesimin az olduğunu savunur ve bunların bütün bir memleket için ölçü olmasına karşı çıkar. Bu insanların yavaş yavaş kendilerine geleceklere inanır.

Halide Edib'in *Zeyno'nun Oğlu* (1928) romanında ise Şişlili bir kadın olan Mesture Hanım da Batılılaşmayı giyim kuşam, eğlence, süs ve gösteriştten ibaret gören taklitçi bir kadındır. Halide Edib'in diğer roman kahramanlarından farklı olarak bu kadını komik hallere düşürerek eleştirmesi dikkat çeker. Yazarın bu kadının karşısına çıkarttığı “ideal kadın” ise bir taraftan Zeyno, diğer taraftan ise kızı Mazlume olur. Halide Edib bu romanında asrîleşen kadını orta yaş grubundan seçerek geçiş devresinin aksaklıklarını ortaya koymaya çalışır. Yazar yeni nesilden ümitlidir. Ona göre gençler bu buhrana düşmeyecek, sağlam adımlarla Batılılaşma sürecine dâhil olacaklardır. Mesture Hanım'ın roman boyunca tüm davranışlarının gösteriş üzerine gerçekleştiğini görmekteyiz. Başlangıçta kocasının Diyarbakır'a çağırmasına öfkelenen Mesture Hanım, daha sonra oralara medeniyet, yenilik, dans ve eğlence hayatını götürmeyi başarabilirse isminin nasıl büyük bir minnetle zikredileceği hayaline inanmaya başlar ve Diyarbakır'a gitmeyi kabul eder. Mesture Hanım muharebe yıllarında hiçbir sıkıntısından haberdar olmadığı bu topraklara büyük bir kurtarıcı edasıyla gitmeye hazırlanır.

Halide Edib, Mesture Hanım gibi dejenere tiplerin düşüncelerine önem vermez. Roman boyunca bu kadını sadece esere renk katan bir tip olarak kullanan yazar, romanın diğer kahramanlarının da ona ehemmiyet vermediklerini açıkça ortaya koyar. Mesture Hanım ne kızı ne de kocası tarafından saygı görür. Çevresindeki insanlar da sadece kızı ve kocasının hatırı için ona alâka gösterirler. Yazara göre gelecekte yeri olmayan bu tip kadınların yerini Mazlume ve Zeyno gibi Batılılaşmayı doğru okuyan kadınlar alacaktır.

Nezihe Muhiddin'in *Ateş Böcekleri* (1935) romanında Suzan, dönemin Şişlili “dejenere kadın” tipi olarak karşımıza çıkar. Romanın kahramanı Necat ünlü bir şair olma hevesine kapılır.

Kendisini engelleyen Aksaray semti ve içinde yaşadığı mahalle olduğunu düşünür. Batılılaşma sürecinde alışverişin merkezi olan Beyoğlu'nda soluğu alan genç adam, burada Suzan'la tanışır. Annesini doğduğu mahallede bırakan genç adam Suzan'ın yanına taşınır. Suzan ve çevresindekiler Şişli sakinleridirler. Bu semtin insanına has bir ahlâk telâkkileri vardır.

Suzan, roman boyunca Necat'ı tüm kötü alışkanlıkların, ahlâksız davranışların içine kendisiyle beraber çeker. Romanın sonlarına doğru gazinoda çalışmaya başlayan genç kadın, Necat'ı bir anda adeta kenara iter. Necat kendisinin çalışmasını istemediğini söyleyince onu asrî olmamakla suçlar. Giderek Suzan'ı kıskanmaya başlayan Necat, her defasında Suzan'dan asrî olmadığı için azar یشitir. Suzan iyice gece hayatının, meşhur olmanın getirdiği yeniliklere alışır. Artık tek başına davetlere katılan, erkeklerden hediyeler alan genç kadın, tüm bunları asrîleşme adına yaptığını savunur. Romandaki bu durum, Batılılaşma ile giderek yaygınlaşan kadın- erkek ilişkilerindeki çözülmeye bir eleştiridir. Romanın sonunda ise Necat, hayâlini kurduğu hiçbir şeye ulaşamamıştır. En sonunda Suzan'ın ne kadar yozlaşmış bir kadın olduğunu görür. Nezih Muhiddin, dejenere kadın tipini Suzan'ın şahsında tüm yönleriyle ele alır. Burada sadece Suzan değil, onun çevresindeki kadın ve erkekler de eleştirilir. Bu eleştirilere Necat da dâhil olur. Yazar Suzan'ı düşürebildiği kadar düşürür. Gazinolarda çalışıp erkeklerden hediye alabilecek kadar yozlaşan bu kadın dönemin “dejenere kadın” tipleri arasında bu açıdan farklılaşır.

Müfide Ferit Tek'in *Pervaneler* (1924) romanında “dejenere kadın” tipine örnek çok sayıda karakterle karşılaşırız. Romanın başında, diğer romanlarda olduğu gibi, yanlış Batılılaşmanın etkisiyle yozlaşan kahramanlardan Nadire karşımıza çıkar. Nadire'nin yaşamı dönemin dejenere kadın tiplerinin yaşamının farklı bir boyutunu ortaya koymaktadır. Bu dönem, yabancı subaylara karşı gereksiz yere gösterilen alâka dikkat çeker. Nadire gibi birçok Türk kızı ülkelerini işgâl eden devletlerin askerleri ile eğlenceler tertip etmekten çekinmez. Kocasını ile katıldığı dans müsabakasında birinci olan Nadire, abisi Burhan'ın milli duygularının öne çıktığı bölümlerde eleştirilir: “*Sonra Nadire'yi düşünüyor. Memleketlerinde hiçbir iyi ailenin evlerine almayacağı, menşei meçhul, ahlâkı meçhul uydurma zabitlerle, sabahlara kadar dans eden Nadire'yi hatırlıyordu ve daha ne çokları...*” (Tek, [1924], 2002:33)

Romanın bir başka dejenere kahramanı Leman'dır. Burhan'ın kardeşi olan Leman'ın en dikkat çekici özelliği fikri yönünün olmamasıdır. Leman, düşünmeyen, fikir üretmeyen bir kızdır. Onu diğer iki karakter olan Bahire ve Nesime'den ayıran da bu özelliğidir. Bahire yanlış da olsa inandığı doğrunun peşinden gider. Nesime için de aynı ifadeleri kullanabiliriz. Leman ise sadece eğlence ve süse meraklı, Amerika hayalleri kuran, kendi değerlerinden ve milli duygulardan yoksun kimliksiz bir kızdır. Onu tek mutlu eden, hayatının gayesine dönüşen eğlence hayatıdır.

“*Leman aptal değildi; fakat düşünmeyen, muhakeme etmeyen, sathi, tıpkı ayna gibi, karşısında gördüğünü aksettiren, bir yankı gibi işittiğini tekrarlayan bir zekâsı vardı. Bütün muhakemesi*”

kısa, hayali kıt insanlar gibi, o da yaşamak zevkini ruhunda aramaz, hariçten isterdi. Eğlenceyi sever, kalabalığı sever, görüşmeyi sever, velhasıl işlemeyen zihnini dolduracak her zahiri ve geçici şeyi severdi.” (Tek,([1924], 2002:48,49)

Nesibe Mevlvî Şeyhi Amir Çelebi'nin kızıdır. Tekkeden ona geçen tek kültürel davranış, ders çalışırken bunu sallanarak yapmasıdır. Bir şeyh kızı olan Nesime, tekkede yapılan sema ayinini tangoya benzetecek kadar asimile olmuştur. Nesime'yi bu benzetmesinden ötürü eleştiren ise Andrée olur.

“- Ne günah, dedi. Sonra çok feci bir şey anlatır gibi geçen gün küçük Nesime'nin büyük devran esnasında babasının manzum adımlarına bakarken birden hayretle:

- Yenge, ne kadar tangoya benziyor, dediğini hikâye etti.” (Tek,([1924],2002:73)

Romanın sonunda Nesime, ailesinin tüm itirazlarına rağmen, J.C Cemiyeti tarafından, misyonerlik faaliyetlerinin yürütmesi şartı ile Amerika'ya gönderir. Evinden kaçan genç kızın hiç tereddüt etmeden derneğin şartlarını kabul etmesi dikkat çekicidir. Nesime özgür olmak için gittiği Amerika'da özgürlüğünü ortaya koyar. Burada eğitim aldıktan belirli bir süre dernek için çalışmak zorunda olan genç kız, bir Mevlvî Şeyhi'nin kızı olmasına rağmen misyonerlik propagandası yapmayı kabul eder.

Yukarıda zikredilen kadın romancıların Batılılaşmayı yanlış okuduklarına işaret ettikleri bu tipler, güçlerinin idrakinde olmayan, zamanın şartlarına uyum sağlayamayan, kendilerine sunulan imkânları değerlendiremeyen, sadece tüketen bir kesimi temsil ederler. Milli mücadele sonrasında asıl savaşın sosyal alanda başladığına vurgu yapan bu yazarlar Batılılaşmayı yanlış yorumlayarak kadınlara yanlış örnek olan bu tiplerle savaşacak ideal kahramanlar oluşturmaya çalışırlar.

4.Doğu-Batı İkileminde Medeniyetler Çatışması

Osmanlı Devleti'nin son döneminde başlayan yenileşme hareketleri, topyekûn bir Batılılaşmayı hedeflemiyordu. Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle birlikte Osmanlı'da ıslahat amacıyla yapılan çalışmalar, bir medeniyetin ve hayat tarzının terki ve diğerinin benimsenmesi şeklini alır. Fakat eski medeniyetin terki sanıldığı kadar kolay olmaz. Toplumun, yeni medeniyetin getirdiklerini hazırlık aşaması ya da tanıma evresi olmaksızın benimsemeye çalışması çok yönlü 'kavram krizlerine' kapı aralar. Aniden tanışılan bu medeniyet, zihinlerin dağılmasına, doğru ve yanlışın yerli yerine oturmamasına neden olur. Batı medeniyetine intisap etmek amacıyla yapılan çalışmaların ne kadar yerinde olduğu Batı'yı yakından tanıyan aydınların bile tam anlamıyla kestiremediği bir durumdur. Bu dönemde toplumun genelinde yaşanan 'kavram krizi', aydınların zihinlerinde dahi bölünmüşlüklere yol açar.

Dönemin romanlarını dikkate aldığımızda Doğu-Batı üzerinden yapılan tartışmalar, dönemin kalemlerinin yaşadıkları ikilemi gözler önüne serer niteliktedir. Bu bağlamda, Halide Edib'in Batı medeniyetine yaklaşımı dikkat çeker. 'Yazarın savunduğu İngiliz medeniyet ve

terbiyesinin zalim ve insanlıktan uzak cephesini İzmir işgali ortaya koymuştur. Halide Edib bu işe vasıta edilen Yunanlılardan çok İngiltere'ye ve daha sonra, bütün Batı'ya karşı, düşmanlık duygusunu yöneltir. Hatta Anadolu'da ölüm kalım mücadelesinin içinde, artık Batı medeniyetini bütün reddedecek hale geldiğini, Batı medeniyetinin her şeye rağmen takip edilmesi gerektiğini Malta sürgünü dönüşünde, hâlâ hararetle savunan Ziya Gökalp'la tartıştıklarını hâtıralarında uzun uzun anlatır.' (Enginün,1978:198) Kaleme aldığı *Ateşten Gömlek* (1923) romanında da İngilizlere olan öfkelerini dile getiren yazara göre, bu medeniyet, yalnızca kendi varlığını kabul eden bir zihniyetin tezahürü olarak ortaya çıkmıştır. Romanda İngiltere'nin temsilcisi olarak tasavvur edilen gazeteci Mister Cook'un "odada yalnız o varmış gibi" oturması da bu durumun bir göstergesidir. İngiltere'ye duyduğu öfke sebebiyle yeni bir medeniyet arayışına giren yazarın, aldığı eğitimle de paralel olsa gerek, Amerika'ya karşı sempati duyması kaçınılmaz olur. Halide Edib tüm öfkesine rağmen Batı tesirinden ne kendisini ne de tasavvur ettiği kahramanlarını kurtarır. Bu romanın kahramanı Peyami'nin, Ayşe'ye olan aşkı bir batılı gibidir.

Doğu-Batı arasındaki çatışmayı baba-oğul arasındaki kuşak çatışmasına benzeten Halide Edib, *Sinekli Bakkal* (1936) romanında bu çatışmayı Selim Paşa ve oğlu Hilmi aracılığı ile sunar. Selim Paşa, Osmanlı'yı temsil ederken, oğlu Hilmi ise yeni medeniyetin temsilciliğini üstlenir. Baba ile oğulun tartışmaları mütemediyen farklı medeniyetleri savunmalarından kaynaklanır. Hilmi sürekli Osmanlı'yı ve Doğu medeniyetini hakir görür, bunun üzerine öfkelenen Selim Paşa oğluna; "*Bir Müslüman milletinin ananesini, medeniyetini neden her vesile ile tahkir ediyorsun?*" diye sorar. Hilmi ise babasına; "*Medeniyetimiz yok ki tahkir edeyim Ziya Paşa'nın dediği gibi, sizin tahkir ettiğiniz küfür diyarı mamureler kâşânelerle dolu; mülk-i İslâm baştan başa virane*" (Adıvar, ([1936],2000:55) sözleriyle yanıt verir. Halide Edib'e göre, Hilmi ile babası arasında yaşanan iki neslin kavgasıyla Doğu ile Batı medeniyetleri arasında yaşanan çatışma birbirinden farksızdır. Nasıl baba ile oğul arasında her şeye rağmen kuvvetli bir bağ varsa, bu iki medeniyetin arasında da bir bağ kurulmalıdır. Bu inancı taşıyan yazarın, Hilmi'ye Ziya Paşa'nın:

'Diyâr-ı küfrü gezdim, beldeler, kâşâneler gördüm

Dolaştım mülk-i İslâmı, bütün virâneler gördüm' mısralarını okutması Doğu'nun Batı ile intisabının biraz da zarurî olduğuna kanaat ettiğinin göstergesidir. Halide Edib, her iki medeniyeti birleştirmek ister, ancak Doğu- Batı ayrılığı ve yanlış anlaşılan Doğu- Batı meselesi, medeniyet denildiği zaman hangi ülkenin medeniyeti kastedilmektedir? Batı'da yetişmek, mutlaka Doğu'yu küçümsemeyi mi gerektirir? Batı sadece zenginlik mi demektir? Bu soruların cevabının net olmayışı zamanla her şahsın kendi "medenî" anlayışını ortaya koymasına zemin hazırlar. Bu durum da birleşimden çok iki medeniyetin çatışmasına neden olur. Halide Edib, iki medeniyeti evlilik ya da kültür yoluyla birleştirmeyi düşünür. Bu sebeple *Sinekli Bakkal*'ın ana kahramanı Rabia, babasına rakı sofrası kurar, Batı uyruklu Peregrini ile evlenir, bunlara rağmen camilerde Mevlit okumaya devam eder. Bu fikrine en sert eleştiriyi dönemin yazarlarından Müfide Ferit Tek'in *Pervaneler* (1924) isimli tezli romanında bulabiliriz. Yazar, her iki medeniyetin birleştirilmesinin imkânsız olduğunu savunur. Doğu ile

Batı'nın ayrılığı ilkesini kabul eden yazar, kültür birliğine karşı çıkar. Milliyetçiliği ırkın devamı şeklinde yorumlar ve yapılan evliliklerde ya da alınan eğitimde farklı değerlerin devreye girmesinin her durumda dejenerasyona sebep olacağını savunur. Yazara göre, Doğu ve Batı'nın birleşmesi fikrini ortaya koyan yazarlar, bireylerin duygularını dikkate almadan bu tezi savunurlar. Müfide Ferit, sadece aynı medeniyete mensup olan kişilerin aynı kültür ve kökten geldikleri için anlaşabileceklerini savunur. Bu duruma örnek olarak Türk erkekleri ile evli olan ve dolayısıyla iki medeniyet arasında sıkışıp kalmışlığın acısını çeken iki kadın karakteri, Claire ve Andrée'yi gösterir.

“Bir kere kökünden kopan bitki gibi, bir türlü toprağa tutunamıyorum. Farkına varmadan ikinci vatanıma da biraz alışmışım. Orada iken kalbim sızlamaya başladı ve durmadan tekrar geldim; fakat artık anlıyorum ki biz, Türklerle evlenen ecnebler, tabii insanlar şeklinden çıkıyoruz. Her insanın bir memleketi, bir kökü olur. Bizim hiçbir tarafta kökümüz olmuyor; iki toprak arasında havada duruyoruz. Topraksızlıktan köklerimiz sızlıyor, hem nasıl sızlıyor.” (Tek,[1924],2002:69)

Romanın ilerleyen kısımlarında Müfide Ferit'in eleştirileri daha da sertleşir. Halide Edib ile romanında tasavvur ettiği Cemile Hanım arasında bağ kurar. Amerika'nın misyonerliğini vazife bilen bu kadın, Meşrutiyet'in ilân edildiği yıllarda azınlıklara da hâkimiyet isteyen bir cemiyete dâhil olur. Başlangıçta İngiliz, daha sonra Amerikan himayesini savunur. Milli Mücadele yıllarında halkın bu fikirlere karşı çıkması ile birlikte Cemile Hanım da artık sahte bir milliyetçilik yapmaya başlar. Sabit kalem olmayan bu kadının menfaatleri doğrultusunda yaşaması, nihayetinde Amerikalıların gücüne sığınması ve misyonerliği ilke edinmesi sebebiyle yazar tarafından tenkit edilir. Cemile Hanım, Milli Mücadele yıllarında Amerikalılar lehine yaptığı çalışmalar sayesinde kısa sürede yükselir ve zaman içinde onlara ait olan okulda, alınacak kararlarda onlardan çok daha etkili bir isim olur. Milli Mücadele gibi zor bir dönemde milleti yerine yabancı kuvvetlerin yanında olan bu kadın adeta bir yabancı misyoner gibi kabul edilir. Cemile Hanım'ın tanıtıldığı bölümün 'Amerika Fedailer'i' başlığı altında kaleme alınması Müfide Ferit'in Halide Edib'e olan yaklaşımını ortaya koyar. Cemile Hanım'ın romanda söz konusu edilen özellikleri ile Halide Edib Adıvar'ı hatırlatması dikkat çeker.

Müfide Ferit, Batılılaşmayı ve Batı'dan gelen tüm değerleri reddeder. Türk kadını için Batı'dan gelen bir başka tehlike addettiği feminizme ve bu akımın getirdiği fikirlere de karşıdır. O, bizim değerlerimize aykırı düşünceleri savunan bu akımın, yine Batılı kaynaklar ve kurumlar tarafından yaygınlaştırılmaya çalışıldığı görüşünü benimser. Bu kurumlardan birisi de Bizans Koleji'dir. Feminizmin propagandasını yapan öğretmenler, genç kızların düşünce dünyalarına hükmedercesine bu akımın değerlerini benimsetmeyi gaye edinirler. Müfide Ferit, Feminizm gibi 'hürriyet' kavramlarının algılanışını da sorgular. *Pervaneler'*de yer alan Leman, Bahire, Nadire, Nesime 'hürriyet' namına kendilerine özgü değerlerden taviz verirler. Bu durum sadece bu roman kahramanlarına has değildir. Aynı sorgulayış dönemin diğer yazarlarının eserlerinde de karşımıza çıkar. Batılılaşma ile "hürriyet" kavramının özdeşleştirildiği bu dönemde, kadınların çeşitli sebeplerle yanlış birtakım davranışlar sergilediği ortak olarak işlenir.

Halide Nusret, Müfide Ferit gibi hürriyet kavramının yanlış anlaşıldığını düşünenlerdendir. *Gül'ün Babası Kim?*(1933) isimli romanında Meclâ'nın yanlışlığı "hürriyet" kavramını yanlış yorumlaması ile başlar. Hürriyeti her alanda kayıtsızlık olarak değerlendiren genç kız, sahip olduğu tüm değerleri reddederek sadece özgürlüğün ona verdiği sınırsız haklarla içinden geldiği gibi yaşamayı amaçlar. O, bu tutumu ile Halide Nusret'e göre savaştan sonraki yeni nesli temsil etmektedir. Asrîleşme adına millî, tarihî ve geleneksel tüm ananeleri elinin tersi ile iten, sorgulamadan "hürriyet" namına Batı'dan alınan değerleri kabul eden Meclâ, bu tutumundan dolayı ağır bir bedel öder. Meclâ, 'kayıp nesil' olarak adlandırılan gençlerin bir misali olarak karşımıza çıkar. Ablası Nezihe onu, imansız ve harpten sonraki nesil olarak tanımlar. Ablasının bu tanımına karşı Meclâ, "Sen, geçen asırdan arta kalmış gibisin; halbuki ben bu neslin fikirlerini, itikatlarını; yahut itikatsızlıklarını (inançsızlıklarını) taşıyorum" (Zorlutuna, [1933], 2002b:17) der. Halide Nusret'e göre, Batı medeniyeti Doğu'nun sınırlarını zorlamayacak şekilde hayatın içinde yer edinmelidir. Kadının çalışmasına ya da eğitim almasına karşı olmayan yazar, yabancı okullarda alınan eğitime ya da kadının Feminizm gibi Batı menşeli akımlar sonucu erkeklerin sahasına kaydırılmasına karşı çıkar. Halide Nusret, Batı'nın faydalarından çok zararları üzerinde dururken, Batı'ya kapıları tam olarak kapamaz.

Şükûfe Nihal ise, Doğu ile Batı arasında Halide Edib'in yaptığı gibi bir bağ kurmaya çalışmaz. Tasavvur ettiği kahramanlara da Doğu'yu, Doğu'ya ait değerleri methettirmez. Aksine yazar için özellikle kadın meselelerinde geri kalınmasının sebebi Doğu medeniyetidir. *Çöl Güneşi* (1933) romanında kadının eski konumunu sorgular, Batı'nın kadına değer verdiği için tercih sebebi olduğunu ileri sürer. Yazar, Osmanlı medeniyetinin devrini tamamladığını düşünür. Şükûfe Nihal için kadın meselesinde üzerinde durulması gereken en önemli konu kadının ekonomik bağımsızlığıdır ve kadına para kazanma yolunu açan da Batı medeniyeti olmuştur. Bu bağlamda, yazar için, yeni dünyanın tüm problemlerinin çözümü Batı'da bulunmaktadır. Şükûfe Nihal, yanlış Batılılaşmanın üzerinde durur ve yozlaşan fertleri tenkit eder.

Şükûfe Nihal gibi Osmanlı'yı eleştiren bir başka isim de Nezihe Muhiddin'dir. *Benliğim Benimdir* (1929) isimli romanı ile esaret meselesini konu alan yazar, Osmanlı ve Doğu medeniyetini tenkit eder. Romanda öne çıkan Namık Kemal ve onun öncülüğünde yayılan hürriyet kavramıdır. Ancak Oğur'un tespitiyle, "Nezihe Muhiddin'in de devrin diğer aydınları gibi zihni bölünmüştü. Bir taraftan kadınların sokağa çıkmalarını, hayata karışmalarını savunan modern bir tutum alıyordu; ama diğer taraftan bunu yaparken kadınlara kültürlerine uygun bir şekilde davranmalarını, erkekleşmemelerini, Beyoğlu'ndaki kadınlara benzememelerini tavsiye ediyordu." (2013:181) Nezihe Muhiddin'in kaleme aldığı *Güzellik Kraliçesi* (1933), *Ateş Böcekleri* (1935), *Bir Aşk Böyle Bitti* (1939), isimli eserlerinde Batılılaşmayı yanlış anlayıp hayata geçiren kadınlar küçümsenir. Kadınlara özgürleşirken cinsiyetlerine ve kültürel değerlerine bağlı kalmaları öğütlenir. Fakat bu değerlerin ne olduğu net bir biçimde ortaya konmamıştır.

5. Sonuç

Türk modernleşme projesi, medeniyet mefhumu üzerine bina edilmiştir. Başlangıçta Osmanlı Devleti'ni selamete ulaştırmak için atılan adımlar cumhuriyetle birlikte farklı bir boyut kazanır. Cumhuriyet'in arzuladığı Batılılaşma, Batı'ya bağlanmaktan ziyade Batılı olmayı hedefler. Bu durum, Osmanlı medeniyetinin sahip olduğu değerler ile Batı medeniyetinin ortaya koyduğu yeni kavramların çatışmasına yol açar. Bireysel yorumların da etkisiyle sınırlarının ne olması gerektiği muallakta kalan Batılılaşma hareketi, zamanla toplumsal yozlaşmaya kapı aralar.

Batılılaşmanın izlerini dönemin simgesi haline gelen Şişli/Beyoğlu semtinde görmek mümkündür. Şişli/Beyoğlu, yalnızca bir mekân olmakla kalmayıp bir zihniyetin de temsilciliğini üstlenir. Yabancı kültürün etkin olduğu bu semt, İstanbul içinde Osmanlı'ya (eski medeniyete)/İstanbul'a yabancı bir kalabalığın adresidir. Bu semtte yaşanan hayat toplumu tüketime iten bir hareketi başlatır. Şişli'de yaşamak, Beyoğlu'ndan alışveriş yapmak sadece bir statü göstergesi haline gelir. Zamanla Şişli'nin, ne Cumhuriyet'in istediği, ne de Batı'nın gerçek anlamda temsil edildiği bir medeniyeti barındırdığı görülür. Yanlış Batılılaşmanın temsili olarak ortaya çıkan örnekler ise eleştiri konusu olur. Yanlış Batılılaşma her ne kadar tenkit edilse de Batı medeniyeti terk edilmez. Cumhuriyet elitinin geneli mutlak suretle Batılılaşmayı savunur. Ancak bunun yöntemi, mahiyeti, sınırları gibi konularda ciddi fikir ayrılıkları ortaya çıkar.

Batılılaşmayı savunanlardan iki medeniyeti birleştirme yolunu seçenler olduğu gibi, Batı medeniyetini tüm yönleri ile kabul etmeyi teklif edenler de çıkar. Halide Edib Adivar iki medeniyetin birleşiminden umutludur. Tasavvur ettiği gelecek nesil de bu medeniyetin melezini oluşturan yeni gençliktir. Yazara göre, Cumhuriyet'i ileriye taşıyacak olan da kökleri Doğu'ya, ufku Batı'ya bakan bu nesil olacaktır. Onu, en sert eleştirenlerden biri Müfide Ferit Tek'tir. Yazar, milliyetçiliğin vazgeçilmez olduğunu savunur ve *Pervaneler* romanında iki farklı milletin insanların birleşmesinin, birbirleriyle anlaşmasının mümkün olmayacağını vurgular. Esasen her iki yazar da medeniyet meselesine somut bir yaklaşımda bulunmaz. Halide Edib'in savunduğu Doğu- Batı birleşimi realiteden uzak, romanlara mahsus bir hayâlin ötesine gidemez. Yazarın çizdiği kahramanlar yaşadığı devirlere nazaran dahi Doğu medeniyetinden uzak kişilerdir. *Sinekli Bakkal* romanının kahramanı Rabia bu durumun en somut örneğidir. Rabia II. Abdülhamit dönemini aşan bir kahramandır. Onun serbestliği zamanının ötesindedir. Müfide Ferit'in de değerlendirmelerinde Batı medeniyetine duyduğu öfkenin ötesinde problemin çözümüne yönelik somut bir ifade bulunmaz. Yazar sadece iki medeniyetin asla birleşemeyeceğini kahramanları aracılığıyla savunur. Batılılaşma sürecinin nasıl şekillenmesi gerektiğini ortaya koyamaz.

Dönemin kalemlerinden Nezihe Muhiddin zihin bölünmüşlüğü eserlerinde en çok hissettiren isimlerdendir. Kaleme aldığı romanlarında kadına Batı medeniyetinin gerekliliklerini telkin ederken, diğer taraftan Batı'dan gelen feminizm akımının öğretilerinden (erkekleşmekten) uzak durmasını öğütler. Nezihe Muhiddin'in kaleme aldığı eserlerde

Doğu'ya ait değerlerden ziyade insanî değerlere vurgu yapılır. Ancak bu değerler Doğu'nun sahip olduğu, Batı'nın reddettiği unsurlardır. Yazarın ise yaklaşımı Doğu- Batı birleşimi ya da Batı'nın tüm yönleri ile kabulü şeklinde değil, Batı'nın gerektiği ölçüde örnek alınması şeklindedir. Şükûfe Nihal ise bu konuya sadece kadın meselelerini dikkate alarak yaklaşır. Ona göre kadının geri kalmasının müsebbibi Doğu medeniyetidir. Bu sebeple yazar, Doğu'ya mesafeli yaklaşır. Yazara göre, Batı'nın doğru yorumlanması, yanlış Batılılaşmanın önüne geçilmesi daha elzemdir. Halide Nusret Zorlutuna ise Şükûfe Nihal ile aynı görüşe sahip değildir. Kendisi, Nezihe Muhiddin ve Müfide Ferit Tek gibi, feminizmin getirilerine karşıdır, ayrıca Doğu ile bağların kopmaması gerektiğini savunur. Yeni neslin hürriyet namına itikatsızlığa düştüğünü öne sürer.

Doğu-Batı medeniyeti üzerinden yapılan bu tartışmalarda öne çıkan husus, dönemin yazarlarının konu hakkında somut çözümler bulamamasıdır. Batılı olan her şeyi kabul etme eğilimi, medeniyet fikrinin tam anlamıyla sindirilemeden tatbik edilmeye kalkışılması ve bu kavramın arkasında bir dünya görüşünün var olduğunun anlaşılması bugün dahi çözüm bekleyen pek çok meselenin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Batı medeniyetine intisap etmek isteyen Osmanlı aydınının niyeti, bu medeniyetin ilmini alırken ahlâkını almamaktır. Fakat medeniyetlerin arka planını oluşturan dünya görüşü, varlık tasavvuru buna imkân tanımaz. Bu sebeple Türk modernleşme tarihinin günümüze değin süren birçok kırılması, problemleri içinde barındırmaktadır.

Kaynakça

- Adivar, H. E. (1943). *Kalp Ağrısı / Sonsuz Panayır*, İstanbul: Remzi.
- Adivar, H. E. (1939). *Son Eseri / Tatarcık*, İstanbul, Ahmet Halit Kitap Evi
- Adivar, H. E. (2000). *Sinekli Bakkal*. İstanbul: Özgür.
- Adivar, H. E. (2006a). *Ateşten Gömlek*. İstanbul: Özgür.
- Adivar, H. E. (2006b). *Zeyno'nun Oğlu*. İstanbul: Özgür.
- Enginün, İ. (1978). *Halide Edib Adivar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası .
- Kalın, İ. (2010/2). Dünya Görüşü, Varlık Tasavvuru ve Düzen Fikri: Medeniyet Kavramına Giriş. *Divân*, 1-61.
- Muhiddin, N. (2006). *Bütün Eserleri 2*, Ateş Böcekleri. (Y. Zihnioğlu, Dü.) İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Muhiddin, N. (2006a). *Bütün Eserleri 1*, Benliğim Benimdir, (Y. Zihnioğlu, Dü.) İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Muhiddin, N. (2006b). *Bütün Eserleri 2*, Bir Aşk Böyle Bitti, (Y. Zihnioğlu, Dü.) İstanbul, Kitap Yayınevi.
- Nihal, Ş. (2008). *Bütün Eserleri 2*, Çöl Güneşi. (Y. Zihnioğlu, Dü.) İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Oğur, Y. (2013). *Cumhuriyet'in Beyaz Mağdurları*. İstanbul: Timaş.

-
- Okay, M. O. (2013). *Kağıt Medeniyeti*. İstanbul: Dergah .
- Özer, İ. (2006). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yaşam ve Moda*. İstanbul: Turuva.
- Sarıhan, Z. (2006). *Kurtuluş Savaşının Kadınları*. Ankara: Kitabevi.
- Tanpınar, A. H. (2006). *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Y.K.Y.
- Tek, M. F. (2002). *Pervaneler*. İstanbul: Kaknüs.
- Zorlutuna, H. N. (2002a). *Sisli Geceler*. Ankara : Kültür Bakanlığı.
- Zorlutuna, H. N. (2002b). *Gül'ün Babası Kim?* Ankara: T.C Kültür Bakanlığı Yayınları.